

The model of education and excellence of the family in the belief dimension

Mohammad Javad Ghasemi¹ | Mohammad Nabizadeh Babaki*² | Reza Hosseinpour³

1. Master's degree in Educational Management, Faculty of Social Culture and Soft Power Production, Imam Hossein University, Tehran, Iran. Email: javadghasemi586@gmail.com
2. Faculty of Social Culture and Soft Power Production, Imam Hossein University, Tehran, Iran
Email: kpnabizd@ihu.ac.ir
3. Assistant Professor, Department of Education and Training, Faculty of Social Culture and Soft Power Production, Imam Hossein University, Tehran, Iran. Email: heydar.amirh@ihu.ac.ir

Volume info

Vol. 34
Series: 71
Summer 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
28 September 2025

Revised:
09 November 2025

Accepted:
11 November 2025

Published:
23 July 2026

ISSN – E-ISSN

ISSN: 8901-1857

E-ISSN: 2821-1685

Abstract

Family belief training plays an important role in strengthening religious identity and strengthening the moral character of society. this study aimed to design a pattern of family belief training based on excellence. the research method is a qualitative one and the data were collected first through the survey of certificates and library studies and then collected in interviews with experts and experts.

The statistical population of this study includes 10 officials, experts and specialists in the field of religious education in the qualitative section selected by Purposive sampling method. its validity has been confirmed by content validity and reliability using expert judgment. data were processed by content analysis method. the results showed that the belief components are in persian, persian, justice, breed and persian that the total number of the following indicators is 11 and have a significant impact on the promotion of religious education of families. also, the results showed that integrated planning at the level of family and society can help to improve religious beliefs and the belief growth of family members. accordingly, a comprehensive model for family education and excellence was designed and proposed based on the interaction of educational, religious and family institutions. This model can be used as a practical solution in cultural and educational policies.

Keywords: Education, family, religious education, family excellence, educational model.

Cite this Paper: Ghasemi'MJ & J Nabizadeh Babaki'M, Hosseinpour'R.(2026). The model of education and excellence of the family in the belief dimension. Journal of The Research in Islamic Education Issues. 34(71), 169-196

Publisher: Imam Hossein University.

©
The Author(s).

مكونات ومؤشرات التربية الدينية للأسرة والتميز

محمدجواد قاسمي^١ | محمد نبي زاده بابكي^{٢*} | رضا حسين پور^٣

١. ماجستير في الإدارة التربوية، كلية الثقافة الاجتماعية وإنتاج القوة الناعمة، جامعة الإمام الحسين (ع)، طهران، إيران.

Email: javadghasemi586@gmail.com

٢. كلية الثقافة الاجتماعية وإنتاج القوة الناعمة، جامعة الإمام الحسين (ع)، طهران، إيران

Email: kpnabizd@ihu.ac.ir

٣. أستاذ مساعد، قسم التربية والتدريب، كلية الثقافة الاجتماعية وإنتاج القوة الناعمة، جامعة الإمام الحسين (ع)، طهران، إيران

Email: heydar.amirh@ihu.ac.ir

الْمُلَخَّص

يلعب التربية الدينية للأسرة دوراً هاماً في تعزيز الهوية الدينية وترسيخ الأسس الأخلاقية للمجتمع. أجرى هذا البحث بهدف تصميم نموذج للتربية الدينية للأسرة قائم على التميز. منهج البحث نوعي، حيث جُمعت البيانات وحللت أولاً من خلال مراجعة الوثائق والمراجع المكتبية، ثم جُمعت من خلال مقابلات مع متخصصين وخبراء. شمل المجتمع الإحصائي لهذا البحث ١٠ مسؤولين وخبراء ومتخصصين في مجال التربية الدينية في القسم النوعي، تم اختيارهم باستخدام أسلوب العينة القصدية. وتم التأكد من صدقها من خلال صدق المحتوى وموثوقيتها برأى الخبراء. وعولجت البيانات باستخدام أسلوب تحليل المحتوى. أظهرت النتائج أن مكونات الإيمان هي التوحيد، والبعد، والنبوة، والإمامة، بإجمالي ١٤ مؤشراً تندرج تحت هذا المكون، ولها تأثير كبير في تعزيز التربية الدينية للأسرة. كما أظهرت النتائج أن التخطيط المتماسك على مستوى الأسرة والمجتمع يُسهم في تحسين المعتقدات الدينية ونمو معتقدات أفرادها. وبناءً على ذلك، تم تصميم واقتراح نموذج شامل للتربية والتميز الأسري، قائم على التفاعل بين المؤسسات التربوية والدينية والأسرية. ويمكن استخدام هذا النموذج كحل عملي في السياسات الثقافية والتعليمية.

الكلمات المفتاحية: التربية، الأسرة، التربية الدينية، التميز الأسري، النموذج التربوي.

السنة والرقم

المجلد: ٣٤

سيف ١٤٤٧

ورقة البحث

تاريخ المقالة

تاريخ الاستلام: ٠٥ ربيع الثاني ١٤٤٧

تاريخ المراجعة: ١٨ جمادى الأولى ١٤٤٧

تاريخ القبول: ٢٠ جمادى الأولى ١٤٤٧

تاريخ النشر: ٠٨ صفر ١٤٤٨

ISSN – E-ISSN

ISSN: 8901-1857

E-ISSN: 2821-1685

استناد: قاسمي، محمدجواد؛ نبي زاده بابكي، محمد؛ حسين پور، رضا. (١٤٤٨). مكونات ومؤشرات التربية الدينية للأسرة والتميز؛

مجلة العمى البحث في قضايا التربية الاسلامية؛ ٣٤(٧١): ١٩٦-١٩٩.

المؤلفون

الناشر: الجامعة الامام الحسين(ع)

OPEN ACCESS

مؤلفه‌ها و شاخص‌های تربیت و تعالی اعتقادی خانواده

محمدجواد قاسمی^۱ | محمد نبی‌زاده بابکی^{۲*} | رضا حسین‌پور^۳

۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشکده فرهنگی اجتماعی و تولید قدرت نرم، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران

Email: javadghasemi586@gmail.com

۲. مدیر گروه تربیت و آموزش، دانشکده فرهنگی اجتماعی و تولید قدرت نرم، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران

Email: kpnabizd@ihu.ac.ir

۳. استادیار، گروه تربیت و آموزش، دانشکده فرهنگی اجتماعی و تولید قدرت نرم، دانشگاه جامع امام حسین(ع)، تهران، ایران

Email: heydar.amirh@ihu.ac.ir

چکیده

تربیت اعتقادی خانواده نقش مهمی در تقویت هویت دینی و استحکام بنیان‌های اخلاقی جامعه دارد. این پژوهش با هدف طراحی الگوی تربیت اعتقادی خانواده مبتنی بر تعالی انجام شد. روش پژوهش از نوع کیفی بوده و داده‌ها ابتدا از طریق بررسی اسناد بالادستی و مطالعات کتابخانه جمع‌آوری و تحلیل شده و پس از آن در مصاحبه با متخصصان و خبرگان گردآوری شده است. جامعه آماری این پژوهش شامل ۱۰ نفر از مسئولان، کارشناسان و متخصصان حوزه تربیت دینی در بخش کیفی که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شده‌اند. که روایی آن از طریق روایی محتوایی و پایایی آن با استفاده از قضاوت خبرگان تأیید شده است. داده‌ها با روش تحلیل مضمون پردازش شدند. یافته‌ها نشان داد که مؤلفه‌های اعتقادی عبارتند از توحید، معاد، عدالت، نبوت و امامت که تعداد کل شاخص‌های ذیل مؤلفه ۱۴ مورد می‌باشد و تأثیر بسزایی در ارتقای تربیت دینی خانواده‌ها دارند. همچنین، نتایج نشان داد که برنامه‌ریزی منسجم در سطح خانواده و جامعه می‌تواند به بهبود باورهای دینی و رشد اعتقادی اعضای خانواده کمک کند. بر این اساس، الگوی جامع برای تربیت و تعالی خانواده طراحی و پیشنهاد شد که بر پایه تعامل نهادهای آموزشی، مذهبی و خانوادگی بنا شده است. این الگو می‌تواند به عنوان راهکاری کاربردی در سیاست‌گذاری‌های فرهنگی و آموزشی مورد استفاده قرار گیرد.

کلیدواژه‌ها: تربیت، خانواده، تربیت اعتقادی، تعالی خانواده، الگوی تربیتی.

سال و شماره

سال ۳۴، پیاپی: ۷۱

تابستان ۱۴۰۵

نوع مقاله

مقاله پژوهشی

سابقه مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۶

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۲۰

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۵/۰۱

شابا چاپی و الکترونیکی

شابا چاپی: ۶۹۷۲-۲۲۵۱

الکترونیکی: ۵۱۹۶-۳۶۴۵

۱ استناد: قاسمی، محمدجواد؛ نبی‌زاده بابکی، محمد؛ حسین‌پور، رضا. (۱۴۰۵). مؤلفه‌ها و شاخص‌های تربیت و تعالی اعتقادی

خانواده؛ پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی؛ ۳۴ (۷۱)؛ ۱۹۶-۱۶۹.

مقدمه و بیان مسئله

خانواده به عنوان بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، بیش از هر زمان دیگری، امروزه در معرض تغییرات گسترده فرهنگی، اجتماعی، و ارزشی قرار گرفته است. تحولات فناوری، جهانی شدن، گسترش رسانه‌ها و تغییر سبک زندگی، باعث شده تا ساختار و کارکرد سنتی خانواده در بسیاری از جوامع دچار تزلزل شود و فرآیندهای تربیتی آن، به‌ویژه در حوزه دین و اعتقادات، با چالش‌های جدی مواجه گردد (اکبری دستک و حسینی، ۱۳۸۸: ۸۵). در چنین شرایطی، نیاز به بازتعریف کارکردهای تربیتی خانواده و ارائه الگویی جامع و کارآمد برای تربیت دینی، بیش از پیش احساس می‌شود.

با توجه به گستره اسلام، تربیت دینی به تصریح برخی از پژوهشگران دارای سه بخش تربیت اعتقادی، تربیت اخلاقی و تربیت احکامی می‌باشد (داوودی، ۱۳۸۸: ۲۹). که تربیت اعتقادی مهمترین ساحت تربیت دینی به شمار می‌رود (میرباقری و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۶). از سوی دیگر در دین اسلام، خانواده جایگاه ویژه‌ای در تربیت انسان‌ها دارد و مسئولیت انتقال ارزش‌های دینی، اخلاقی و اعتقادی از نسلی به نسل دیگر را بر عهده دارد. خانواده، نخستین و تأثیرگذارترین نهاد در شکل‌گیری هویت دینی فرزندان است و پایه‌گذار بینش، نگرش و رفتارهای دینی آنان محسوب می‌شود (تقوی پور و صلواتیان، ۱۳۹۴: ۸). تربیت اعتقادی در خانواده، نه تنها به پرورش فرد مؤمن می‌انجامد، بلکه زمینه‌ساز سلامت روان، انسجام خانوادگی و تعالی آن است. از این رو، هرگونه ضعف یا نقصان در این عرصه، می‌تواند پیامدهای گسترده‌ای در سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی داشته باشد.

با این حال، بررسی وضعیت موجود خانواده‌ها در جوامع اسلامی، از جمله در ایران، نشان می‌دهد که علی‌رغم تأکیدات دینی و فرهنگی بر نقش تربیتی خانواده، در عمل شاهد نوعی گسست میان آموزه‌های اعتقادی و سبک زندگی روزمره هستیم. این گسست، غالباً ناشی از فقدان الگوهای بومی، کارآمد و نظام‌مند در حوزه تربیت اعتقادی خانواده است. الگوهایی که بتوانند با بهره‌گیری از مبانی اسلامی، مقتضیات عصر حاضر، و نیازهای واقعی خانواده‌ها، چارچوبی عملیاتی برای ارتقای سطح باورهای اعتقادی اعضای خانواده فراهم آورند.

تربیت اعتقادی، اگرچه امری مستمر و درهم تنیده با فرآیند کلی تربیت است، اما به دلیل ابعاد پیچیده آن، نیازمند توجه ویژه، برنامه ریزی دقیق و الگو سازی متناسب با تحولات اجتماعی است. این امر مستلزم طراحی الگویی است که هم از پشتوانه غنی نظری و دینی برخوردار باشد و هم از منظر قابلیت اجرا در محیط خانواده قابل تحقق باشد. الگویی که علاوه بر ارائه راهکارهای عملی برای والدین، بتواند نقش آفرینی نهادهای مکمل (مانند نهاد آموزش و پرورش، رسانه و نهادهای دینی) را در فرآیند تربیت اعتقادی مشخص سازد.

در پژوهش های پیشین (برای نمونه: جا هد، ۱۳۸۷؛ گروهی از نویسندگان، ۱۳۹۱؛ داوودی و کارآمد، ۱۴۰۰)، معمولاً به ابعاد تربیت دینی به صورت کلی پرداخته شده و کمتر به طراحی الگوهای جامع با رویکرد سیستمی و مبتنی بر تعالی خانواده توجه شده است. در حالی که مفهوم تعالی، به معنای رشد هدفمند و پایدار در ابعاد مختلف شخصیت انسان، از جمله بُعد اعتقادی، می تواند چشم اندازی الهام بخش برای نظام تربیتی خانواده باشد. تربیت مبتنی بر تعالی: رفأ به انتقال اطلاعات دینی بسنده نمی کند، بلکه به دنبال شکل گیری ایمان درونی، تعمیق باورها، و تجلی رفتار دینی در زندگی واقعی است.

بر این اساس، مسئله اساسی پژوهش حاضر آن است که با توجه به اهمیت و ضرورت تربیت اعتقادی در خانواده، چه الگویی می تواند به طور جامع و نظام مند، فرآیند تربیت دینی و تعالی اعتقادی اعضای خانواده را هدایت و پشتیبانی کند؟ این الگو باید بتواند هم به نیازهای تربیتی والدین در مقام مربی پاسخ دهد و هم در راستای تحقق جامعه ای با هویت دینی مستحکم، نقش آفرین باشد. به عبارت دیگر، طراحی الگوی تربیت اعتقادی خانواده مبتنی بر تعالی، ضرورتی انکارناپذیر برای پاسخ به بحران های هویتی، ضعف در انتقال باورهای دینی، و بی ثباتی تربیتی در عصر حاضر است.

مبانی نظری

تربیت

تربیت در لغت از ماده «ربا» به معنی «زاد و نما»؛ افزایش یافت، نمو کرد، گرفته شده است. (طریحی، ۱۳۷۵: ص ۱۳۸-۱۳۹) تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط

و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته‌اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به‌طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به سوی هدف و کمال مطلوب، به تدریج حرکت کند. از دیدگاه اسلامی، تربیت فرایندی مستمر و همه‌جانبه برای هدایت انسان در مسیر بندگی خداوند و دستیابی به کمال انسانی است هدف تعلیم و تربیت در اسلام رضای خدا و تقرب به ذات او است. هدف اخلاص و نزدیک شدن به کانون لایتناهی هستی است که با فزونی و استکمال در ایمان و علم و حیات و اراده و اندیشه و خلاقیت و نظم و نسق در زندگی همراه و هماهنگ خواهد بود. (عباس‌نژاد، ۱۳۸۴: ۲۰۷) از نگاهی دیگر تربیت فرایندی است که طی آن، استعدادهای درونی فرد شکوفا می‌شود و به سمت کمال و رشد همه‌جانبه هدایت می‌گردد. تربیت از منظرهای متفاوتی تعریف شده است که بر این اساس، فرایندی تعالی جویانه، تعاملی، تدریجی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی که به منظور هدایت افراد جامعه به سوی آمادگی برای تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد، زمینه‌های مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت ایشان را در راستای شکل‌گیری و پیشرفت جامعه صالح اسلامی فراهم می‌آورد (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۱۰) در این پژوهش، «تربیت» به‌عنوان فرایندی تعریف می‌شود که در آن تغییر رفتار فرد در محیطی که خانواده بر اساس یک الگوی تربیتی سازمان‌یافته ایجاد کرده است، به ظهور می‌پیوندد. این محیط از طریق تعاملات هدفمند و مستمر میان اعضای خانواده، زمینه‌ساز بروز رفتارهای جدید می‌گردد. پیشرفت این فرایند با استفاده از شاخص‌هایی ارزیابی می‌شود و هدف آن دستیابی به مراتب حیات طیبه از منظر ارزش‌ها و معیارهای اسلامی است.

تعالی

واژه‌ی «تعالی» به معنای بلند شدن، بر شدن، بلند گردیدن و بلندی، برتری است (معین، ۱۳۸۱: ۴۶۳) [ت] (ع مص) بلند شدن. (زوزنی) (ترجمان جرجانی ترتیب عادل بن علی). پس بلند شدن و برآمدن. (منتهی الارب) (ناظم الاطباء). ارتفاع (برآمدن). (از اقرب الموارد). (دهخدا، ۱۳۹۰: ۶۷۹۵) در فرهنگ‌های لغت، تعالی به معنای بالا رفتن از سطح معمولی و رسیدن به مرحله‌ای بالاتر از نظر کیفیت یا جایگاه شناخته می‌شود. در این پژوهش، «تعالی» به‌عنوان فرایندی پویا و مستمر تعریف می‌شود که در آن، فرد پس از تحقق رفتارهای تربیتی اولیه، در مسیر رشد و تکامل

تدریجی قرار می‌گیرد. این فرایند موجب ارتقای کیفیت رفتارهای ثانویه، تثبیت آن‌ها در ابعاد شناختی، عاطفی و عملی و هم‌راستا شدن آن‌ها با اصول و ارزش‌های اعتقادی می‌شود. تعالی در این چارچوب بر اساس شاخص‌های قابل‌سنجش مانند تعمیق باورهای دینی، پایداری در رفتارهای هنجاری و افزایش نقش‌آفرینی فرد در محیط خانواده و جامعه ارزیابی می‌گردد.

خانواده

لغت خانواده به معنای خاندان، اهل خانه، دودمان می‌باشد (معین، ۱۳۸۱: ۶۱۴) خانواده [ن/د] (اسم مرکب) خاندان. دودمان. خیل خانه. تبار. دوده. || اهل خانه. اهل البیت. || قبیله بزرگ و مشهور. طایفه نامدار (دهخدا، ۱۳۹۰: ۱۰۷۸). خانواده متشکل از افرادی است که از طریق پیوند زناشویی، همخونی یا پذیرش فرزند با یکدیگر به عنوان زن، مادر، پدر، شوهر، برادر، خواهر و فرزند در ارتباط متقابل هستند؛ فرهنگ مشترک پدید می‌آورند و در واحد خاص زندگی می‌کنند. (منصور قنادان، ۱۳۷۵: ۱۴۸) در این پژوهش، «خانواده» به عنوان واحد اجتماعی تعریف می‌شود که اعضای آن، از طریق تعاملات تربیتی و آموزشی، در پی ارتقای ابعاد مختلف هویتی و رفتاری یکدیگر هستند. خانواده به عنوان محیطی پویا، نقش اساسی در فرایند تربیت و تعالی فرد ایفا می‌کند و در آن اعضا بر اساس معیارهای اعتقادی و فرهنگی، ضمن انتقال ارزش‌ها و باورها، به شکل‌دهی رفتارهای فردی و اجتماعی یکدیگر پرداخته و در فرایند شکل‌گیری هویت و رشد فردی تأثیرگذارند.

تربیت اعتقادی

تربیت اعتقادی فرایندی است که در آن، اصول و مبانی اعتقادی دین به فرد آموزش داده می‌شود و این اصول در زندگی فردی و اجتماعی او نهادینه می‌گردد. این نوع تربیت شامل انتقال باورهایی چون توحید، نبوت، امامت، معاد و عدالت است (داوودی، ۱۳۸۸: ۴۷). در این پژوهش، «تربیت اعتقادی» به فرایند آموزشی و تربیتی اطلاق می‌شود که هدف آن شکل‌دهی و تقویت باورهای دینی و اعتقادی فرد در زمینه اصول اساسی دین اسلام است. این فرایند شامل آشنایی، درک و پذیرش اصولی چون توحید، معاد، نبوت، عدل و امامت بوده و از طریق آموزش‌های

سازمان یافته، گفت‌وگوها و تجربیات دینی در محیط خانواده و جامعه، فرد را به‌سوی پذیرش و تعهد به این باورها هدایت می‌کند.

تربیت اعتقادی خانواده

خانواده به عنوان اولین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی، نقش محوری و بی‌بدیلی در شکل‌گیری و تثبیت باورهای اعتقادی و دینی افراد ایفا می‌کند. بطور کلی، خانواده نخستین محیطی است که فرد در آن با مفاهیم دینی و اعتقادی آشنا می‌شود و این آشنایی، پایه و اساس هویت دینی و معنوی وی را شکل می‌دهد. خانواده توحیدی، کلمه‌ای طیب و شجره‌ای طیب است که همیشه در حال پویایی و بالندگی و دارای عقیده‌ای حق و ثابت است، نه گردن شکسته و به زمین جاهلیت چشم دوخته، بلکه سر به آسمان مدنیت کشیده و دور از آلودگی‌ها و کثافات جسمانی، همگی پرمهرند و فیض بخش (ندایی، ۱۳۹۹: ۴۷) در فرآیند تربیت اعتقادی، والدین به عنوان اولین معلمان دینی فرزندان، مسئولیت سنگینی بر دوش دارند. این مسئولیت نه تنها شامل آموزش مفاهیم دینی و آموزه‌های اعتقادی است، بلکه به خلق فضایی معنوی و مذهبی در خانواده نیز مرتبط است که در آن، ایمان و باورهای دینی به صورت عملی و نمادین تجلی می‌یابد. تعاملات روزمره، شیوه‌های رفتار والدین، نحوه پاسخگویی به پرسش‌های دینی فرزندان، و الگوهای عملی آنها در زندگی، از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر رشد اعتقادی کودکان محسوب می‌شود. علاوه بر نقش مستقیم والدین، انسجام و سلامت خانوادگی، کیفیت روابط بین اعضا، و محیط عاطفی خانواده نیز در فرآیند تربیت اعتقادی مؤثر است.

از منظر دینی، آموزه‌های اسلام نیز جایگاه رفیع و بی‌بدیلی برای خانواده در تربیت اعتقادی قائل است. قرآن کریم خانواده را نخستین کانون یادگیری ایمان می‌داند و سفارش‌های متعدد به والدین برای تعلیم و تربیت دینی فرزندانشان شده است (سوره لقمان، آیات ۱۲-۱۹). همچنین، سنت نبوی تأکید فراوان بر تأثیر تربیت در خانواده و نقش والدین در هدایت دینی فرزندان دارد. با توجه به تغییرات فرهنگی و اجتماعی معاصر و چالش‌های پیش‌روی خانواده‌ها، تقویت جایگاه خانواده در تربیت اعتقادی بیش از پیش اهمیت یافته است. حمایت از خانواده به عنوان یک نهاد تربیتی، طراحی الگوها و راهکارهای نوین برای بهبود کیفیت تربیت اعتقادی، و فراهم‌سازی

زمینه‌های مشارکت سایر نهادها در این فرآیند، از ضروریات اساسی جهت حفظ هویت دینی و معنوی نسل‌های آینده محسوب می‌شود.

پیشینه پژوهش

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی در حوزه تربیت اعتقادی انجام شده است که هر یک به بررسی جنبه‌ها و ابعاد متفاوت این موضوع پرداخته‌اند. در این بخش، به مرور برخی از برجسته‌ترین تحقیقات، نتایج حاصل از آن‌ها، خلأهای موجود و مهم‌ترین یافته‌های این مطالعات می‌پردازیم.

جوکار (۱۴۰۲) در پژوهشی با عنوان «نقش خانواده در تربیت دینی و تشویق دانش‌آموزان به نماز» بر اهمیت نقش خانواده و والدین در شکل‌گیری نگرش‌های عبادی کودکان تأکید کرده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که آموزش اصولی و تدریجی عبادات از کودکی، درونی‌سازی ارزش‌های دینی را تسهیل می‌کند و والدین با الگوسازی و ایجاد محیط معنوی نقش کلیدی دارند. با این حال، پژوهش بیشتر به نقش والدین پرداخته و تأثیر عوامل اجتماعی و فرهنگی و نهادهای دیگر مانند مدرسه را کمتر مورد توجه قرار داده و فاقد مطالعات میدانی است.

محمدرضا پناه و همکاران (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با موضوع «بایسته‌های تربیت اعتقادی فرزند از منظر فقه تربیتی» وظایف والدین را در هدایت اعتقادی فرزندان بر اساس مبانی فقهی بررسی کرده‌اند و تربیت اعتقادی را امری واجب و الزام‌آور دانسته‌اند. اما مقاله به جنبه‌های روان‌شناختی و اجتماعی توجه نکرده، مدل عملی و شاخص‌های سنجش‌پذیر ارائه نداده و نقش تعاملات خانوادگی را در نهادینه‌سازی اعتقادات بررسی نکرده است.

طالقانی (۱۴۰۱) در مقاله‌ای با موضوع تربیت اعتقادی قرآن با الگوی «اِبرار» بر اهمیت تربیت در سه ساحت اندیشه، گرایش و رفتار تأکید کرده است. این پژوهش جایگاه ویژه تربیت اعتقادی در منابع اسلامی را نشان می‌دهد اما مدل عملیاتی و شاخص‌های سنجش‌پذیر برای ارزیابی تربیت اعتقادی در خانواده ارائه نکرده است.

حسینی میر صفی و اشرف السادات (۱۴۰۰) در مقاله روش‌های تربیت اعتقادی نبوت و مبانی فلسفی آن در قرآن مجید به بررسی روش‌های تربیت اعتقادی در زمینه نبوت پرداخته و مبانی

فلسفی آن را در قرآن کریم مورد تحلیل قرار داده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که تربیت اعتقادی در حوزه نبوت نیازمند تبیین ضرورت نبوت، هدف از بعثت انبیا، فضیلت پیامبران نسبت به یکدیگر و روش‌های بیان وحی، عصمت و اعجاز آنها است. یکی از خلأهای مهم این تحقیق، عدم ارائه راهکارهای عملی برای اجرای شیوه‌های تربیتی در مؤلفه نبوت در محیط خانواده است. پژوهش مذکور بیشتر به مبانی نظری پرداخته و فرایندی مشخص برای پیاده‌سازی این مؤلفه در محیط تربیتی خانواده ارائه نکرده است.

قیصری گودرزی و سلحشوری (۱۳۹۷) در مقاله‌ای به اصول تربیت توحیدی در دوره کودکی با تأکید بر ابعاد شناختی، عاطفی و ارادی پرداخته‌اند و روش‌هایی چون الگوگیری از والدین و تربیت بر مدار محبت را مطرح کرده‌اند. این پژوهش محدود به کودکان است و به نقش‌های تربیتی دیگر یا روش‌های عملی برای گروه‌های سنی دیگر نپرداخته است.

قاسمی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای نقش ارتباط و تعامل خانواده، مدرسه و مسجد را در تحقق اهداف تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی بررسی کرده است. اما مشخص می‌شود که خلأ نظری و عملی قابل توجهی در زمینه طراحی یک الگوی جامع، کاربردی و متناسب با شرایط معاصر خانواده‌ها وجود دارد. این پژوهش در صدد است تا با بهره‌گیری از یافته‌های پیشین و جبران کاستی‌های موجود، الگویی منسجم و عملیاتی برای تربیت اعتقادی خانواده ارائه دهد که ضمن تأکید بر ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری، مولفه‌های تعالی خانواده را نیز در نظر گرفته و نقش مؤثر نهادهای تربیتی مختلف را در این فرآیند پررنگ سازد. این موضوع می‌تواند گامی مهم در جهت تقویت هویت دینی و ارتقای کیفیت تربیت اعتقادی در خانواده‌های امروز باشد.

مطالعات انجام‌شده درباره تربیت اعتقادی خانواده بیشتر بر نقش والدین، منابع اسلامی و توصیه‌های نظری تمرکز دارند. پژوهش‌هایی مانند جوکار (۱۴۰۲)، محمدی‌پناه (۱۴۰۱) و طالقانی (۱۴۰۱) اهمیت خانواده، عبادت و الگوهای قرآنی را برجسته کرده‌اند، اما اکثر آنها در سه چیز مشترک‌اند: توصیفی بودن، نداشتن مدل عملیاتی و نبود شاخص‌های قابل سنجش. تحقیقات دیگر، مثل حسینی میر صفی، قیصری گودرزی و قاسمی نیز صرفاً بخشی از موضوع—مثل نبوت، تربیت

توحیدی یا تعامل مدرسه و مسجد—را بررسی کرده‌اند، بدون آنکه به ساختار جامع تربیت اعتقادی در خانواده یا پیوند آن با تعالی خانواده بپردازند.

بنابراین، یک خلأ پژوهشی روشن وجود دارد: نیاز به طراحی الگویی جامع، عملیاتی و سنجش‌پذیر برای تربیت و تعالی خانواده در بعد اعتقادی، متناسب با شرایط امروز جامعه. این دقیقاً همان جایی است که پژوهش حاضر باید وارد شود.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر با ماهیتی کاربردی و با هدف بهره‌گیری از نتایج در سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی آموزشی خانواده‌ها انجام گرفته است. رویکرد تحقیق کیفی و از نوع متوالی اکتشافی بوده است؛ بدین معنا که ابتدا داده‌ها از طریق تحلیل اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای و سپس مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته گردآوری و سپس تحلیل شدند. در بخش کیفی، روش تحلیل مضمون برای استخراج مفاهیم کلیدی مرتبط با نیازهای تربیتی خانواده‌ها به کار گرفته شد. داده‌ها از دو منبع اصلی به دست آمدند: منابع مکتوب (متون دینی، پژوهش‌های پیشین و اسناد مرتبط با تربیت خانواده و آموزش تعالی‌نگر) و مصاحبه با خبرگان حوزه خانواده و فرهنگ اسلامی. تحلیل داده‌ها به صورت دستی و طی سه مرحله کدگذاری باز، محوری و اصلی صورت گرفت که به استخراج مضامین نهایی منجر شد. در راستای اعتبار داده‌ها، ترکیبی از روش‌های کتابخانه‌ای و مصاحبه (نیمه‌ساختاریافته و ساختاریافته) مورد استفاده قرار گرفت. همچنین برای تعیین حجم نمونه در بخش کیفی، بر اساس توصیه دلاور (۱۳۹۹)، تعداد ۱۰ نفر از نخبگان و خبرگان به صورت هدفمند و با توجه به معیارهایی چون سابقه، شغل و تحصیلات انتخاب شدند.

سؤالات پژوهش

- ۱- مولفه‌های تربیت اعتقادی خانواده مبتنی بر تعالی کدامند؟
- ۲- شاخص‌های تربیت اعتقادی خانواده مبتنی بر تعالی کدامند؟

یافته‌های پژوهش

تبیین مؤلفه‌های تربیت اعتقادی

تربیت و تعالی در بعد اعتقادی خانواده یکی از بنیادی‌ترین ارکان شکل‌گیری هویت دینی و اخلاقی افراد در جامعه اسلامی است. خانواده، به عنوان نخستین نهاد تربیتی، نقش کلیدی در نهادینه‌سازی باورهای دینی و اعتقادی ایفا می‌کند. در این میان، اصول بنیادین اعتقادی نظیر توحید، معاد، عدالت، امامت و نبوت، محورهای اصلی تربیت اعتقادی را تشکیل می‌دهند که شناخت و درک عمیق آن‌ها نه تنها در تکوین شخصیت فردی، بلکه در ایجاد یک جامعه اسلامی متعالی و پایدار نیز نقشی اساسی دارد.

مؤلفه توحید

واژه «توحید» در اصل به معنای یکتاپرستی و یگانه دانستن خداوند است. بررسی این مفهوم نشان می‌دهد که در شاخه‌های مختلفی چون فلسفه، کلام، اخلاق و عرفان، برداشت‌های متفاوتی از آن ارائه شده است، اما در همه این برداشت‌ها محور اصلی بر یگانگی خداوند در جنبه‌ای ویژه قرار دارد. همچنین می‌توان این معانی را در قالب مراتب و سطوح مختلف توحید مورد توجه قرار داد. شاخص‌های این مؤلفه به شرح زیر می‌باشد:

آگاهی فرد از صفات اصلی خداوند مانند علم، قدرت، حکمت، رحمت و توحید در ربوبیت

خداشناسی یکی از ارکان اساسی تربیت دینی است که به فهم وجود خداوند، شناخت صفات و اسماء الهی و ایجاد پیوند معنوی میان بنده و خالق اشاره دارد. این بخش از تربیت نه تنها در شکل‌گیری باورهای دینی نقش دارد، بلکه زمینه‌ساز ارتباط عمیق و پایدار انسان با خداوند نیز می‌شود. در این میان می‌توان دو گونه شناخت از خدا را در نظر گرفت: شناخت حضوری که بر شهود درونی و قلبی استوار است و شناخت حصولی که از رهگذر مفاهیم ذهنی و استدلالی شکل می‌گیرد. آنچه در تربیت دینی به‌ویژه در دوران کودکی اهمیت می‌یابد، تقویت شناخت حصولی است که باید متناسب با سطح درک و ظرفیت ذهنی کودک آموزش داده شود. در این مرحله، والدین و مربیان وظیفه دارند اصول بنیادین توحید را با زبانی ساده و قابل فهم معرفی کنند. این

مفاهیم می‌تواند شامل آشنایی ابتدایی با خداوند به عنوان خالق و مدبر جهان، آگاهی از برخی اسماء الهی و شناخت صفات جمالی خدا باشد. آموزش باید به گونه‌ای باشد که کودک ضمن درک ساده و قابل لمس، بتواند به تدریج تصویری صحیح از خداوند در ذهن خود بسازد. پس از این مرحله، کودک باید به اندیشه‌ورزی و ارتباط معنوی با خداوند هدایت شود. او می‌آموزد که با تأمل در آفرینش و نشانه‌های الهی به وجود خدا پی ببرد و با پرسش‌گری و جستجو، درک عمیق‌تری از مفاهیم الهی پیدا کند. این بخش از تربیت به تقویت روحیه پرسشگری و تفکر نقادانه در حوزه دین کمک می‌کند.

بخش دیگر خداشناسی در تربیت کودک، توجه به صفات جمالی و جلالی خداوند است. صفات جمالی مانند زیبایی، رحمت و کمال، در ذهن کودک تصویری مثبت و دلنشین از خدا ایجاد می‌کند و صفات جلالی همچون عظمت و قدرت، حس احترام و تعظیم نسبت به او را شکل می‌دهد. انتقال این مفاهیم از طریق داستان‌ها و مثال‌های ساده می‌تواند بسیار مؤثر باشد. به طور کلی، تربیت خداشناسی در دوران کودکی زمانی اثربخش خواهد بود که با اصول روان‌شناختی رشد کودک هماهنگ شود و به شکلی تدریجی و هدفمند صورت گیرد؛ امری که در آینده زمینه‌ساز ارتباط عمیق و معنوی پایدار با خداوند خواهد شد.

آگاهی فرد نسبت به باورها و تفکرات نادرست و غیرتوحیدی مانند شرک، جبرگرایی و خرافات

شناخت باورهای نادرست به معنای توانایی تشخیص و تمایز میان خدایان ساختگی و باطل از خدای یکتا است. این موضوع در تربیت کودکان و نوجوانان نقش مهمی دارد، زیرا به آن‌ها کمک می‌کند درک روشن‌تری از توحید پیدا کرده و بتوانند باور صحیح را از نادرست بازشناسند. در جهان امروز با وجود تنوع عوامل انحراف، روشن است که هر نوع انحراف فکری و عقیدتی نیازمند شیوه و رویکردی خاص برای مقابله است. از همین رو، تقویت توانایی تشخیص درست از نادرست می‌تواند از بروز لغزش‌های فکری جلوگیری کرده و فرد را در پایبندی عمیق‌تر به باورهای دینی یاری دهد. آشنایی با نمونه‌های تاریخی و دینی درباره خدایان غیرواقعی می‌تواند نقطه آغازی برای فهم این باورهای نادرست باشد. داستان‌های قرآنی و گزارش‌های تاریخی از اقوام گذشته، نمونه‌های گویایی از باورهای باطل هستند که می‌توانند ابزار آموزشی مناسبی برای کودکان باشند. این آشنایی، امکان مقایسه میان صفات خداوند حقیقی با ویژگی‌های محدود و

ناتوان خدایان ساختگی را فراهم می‌کند و به درک عمیق‌تر توحید کمک می‌نماید. در کنار این، نقد و بررسی منطقی باورهای انحرافی نیز بخش مهمی از آموزش است. والدین و مربیان با شیوه‌ای ساده و متناسب با سطح درک کودکان می‌توانند این اعتقادات را توضیح داده و از طریق پرسشگری و تحلیل، ذهن آن‌ها را به سمت تفکر صحیح هدایت کنند.

یکی از اساسی‌ترین مهارت‌ها در این حوزه، آموزش تمایز میان توحید و شرک است. این تمایز باید با مقایسه دقیق میان صفات مطلق خداوند همچون علم، قدرت و ابدیت، با محدودیت‌های خدایان ساختگی برای کودکان آشکار شود. همچنین استفاده از داستان‌ها و مثال‌های دینی می‌تواند ابزاری مؤثر برای تثبیت این مفاهیم باشد. در نهایت، توانایی شناخت و نقد باورهای نادرست نه تنها به تحکیم بنیان‌های توحید در ذهن کودکان و نوجوانان منجر می‌شود، بلکه آنان را در برابر خرافات و انحرافات فکری مقاوم ساخته و زمینه‌ساز شکل‌گیری مسیری روشن برای اندیشه دینی خواهد شد.

مؤلفه معاد

معاد در آموزه‌های اسلامی به معنای بازگشت انسان به زندگی پس از مرگ و ورود به جهانی دیگر است؛ جهانی که در آن رفتار و اعمال دنیوی هر فرد مورد ارزیابی قرار گرفته و بر اساس شایستگی یا کاستی، پاداش یا مجازات متناسب دریافت می‌شود. باور به معاد نقش محوری در تربیت انسان دارد، چرا که وقتی فرد به این یقین برسد که در برابر رفتارهای امروز خود فردا پاسخگو خواهد بود، در انتخاب مسیر زندگی و عمل به وظایف دینی و اخلاقی دقت بیشتری خواهد داشت. از همین رو، انکار قیامت و نادیده گرفتن زندگی اخروی برای جریان‌های مخالف ایمان، اهمیت ویژه‌ای پیدا می‌کند. این مفهوم در متون دینی با شرحی جامع مطرح شده و از زوایای گوناگون مورد بحث قرار گرفته است. در تحلیل این مسئله، دلایلی همچون حکمت و عدالت الهی به عنوان پایه‌های اثبات ضرورت معاد بیان می‌شود. تربیت اعتقادی در پیوند با معاد، نیازمند توجه به سه مرحله اساسی وجود انسان است: زندگی در دنیا، گذر از برزخ، و ورود به آخرت. شناخت نسبی از این مراحل می‌تواند فرد را به درکی عمیق‌تر از حقیقت معاد برساند و بستر مناسبی برای

شکل‌گیری باور پایدار نسبت به زندگی پس از مرگ ایجاد کند. شاخص‌های این مؤلفه به شرح زیر می‌باشد:

درک و شناخت ماهیت دنیا به عنوان محیط گذرا و محل امتحان انسان‌ها

دنیا‌شناسی به عنوان یکی از شاخص‌های مهم در تربیت اعتقادی و در پیوند با مؤلفه معاد، به شناخت ماهیت دنیا و جایگاه آن در مسیر زندگی انسان می‌پردازد. در نگرش دینی، دنیا مرحله‌ای موقت و گذرا است که همچون میدان آزمایش برای انسان عمل می‌کند و نتیجه آن در سرنوشت اخروی او نقش تعیین‌کننده دارد. در این نگاه، سعادت و شقاوت در آخرت وابسته به نوع رفتار انسان در دنیا دانسته می‌شود و همین امر اهمیت ویژه‌ای به انتخاب‌ها و اعمال فرد در این جهان می‌بخشد. واژه دنیا نیز از منظر معنایی به نزدیکی و دسترس‌پذیری و گاه به فرومایگی و محدودیت اشاره دارد که نشان‌دهنده جایگاه موقتی و گذرای آن است. از این رو، دنیا در نظام تربیتی به عنوان فرصتی ارزشمند برای آماده‌سازی انسان جهت حیات جاویدان تلقی می‌شود؛ فرصتی که باید به بهترین شکل برای رشد معنوی و تقرب به پروردگار به کار گرفته شود. شناخت صحیح دنیا و توجه به نقش آن در مسیر کمال، در تربیت اعتقادی اهمیت بسزایی دارد و می‌تواند جهت تلاش انسان را در زندگی مشخص کند. در این میان، نقش خانواده به‌ویژه پدر به عنوان مدیر راهبردی خانواده، بسیار اساسی است؛ زیرا او می‌تواند این نگرش را به صورت عملی در فضای خانواده جاری ساخته و اعضا را در بهره‌برداری درست از فرصت‌های دنیوی یاری رساند. با این حال، در شرایط کنونی نگاه خانواده‌ها به مقوله دنیا بیشتر به بیان‌های مقطعی در قالب جلسات مذهبی یا سخنان پراکنده محدود می‌شود و کمتر به صورت عمیق و نظام‌مند در تربیت خانواده مورد توجه قرار می‌گیرد.

شناخت مفهوم برزخ به عنوان مرحله واسطه میان دنیا و آخرت و ویژگی‌های آن

برزخ به عنوان مرحله‌ای میانی میان دنیا و آخرت مطرح است که در آن ارواح پس از جدایی از جسم مادی، وارد عالمی تازه می‌شوند. این مرحله، جایگاهی مستقل در مسیر حرکت انسان به سوی بهشت یا دوزخ دارد و در متون دینی به تفصیل درباره آن سخن گفته شده است. بر اساس این نگاه، برزخ نه پایان راه، بلکه آغاز تجربه‌ای تازه است که در آن نتایج اعمال دنیوی فرد آشکار می‌شود. در این دوره، برخی ارواح در آرامش و نورانیت قرار می‌گیرند و برخی دیگر متناسب با

خطاهای خود دچار رنج و سختی می‌شوند. ویژگی مهم برزخ آن است که بسیاری از آلودگی‌های رفتاری انسان در همین مرحله زدوده می‌شود تا فرد سبک‌بارتر وارد قیامت گردد. رنج‌ها و مصائب این مرحله برای برخی نقش تطهیرکننده دارد و بخشی از مسیر بازگشت به پاکی محسوب می‌شود. در کنار آن، موضوع شفاعت نیز جایگاهی ویژه دارد؛ اما این شفاعت تنها پس از عبور از سختی‌های برزخ تحقق می‌یابد. بنابراین، شناخت ویژگی‌های برزخ می‌تواند به‌عنوان عامل تربیتی در تغییر نگرش و رفتار انسان در دنیا مؤثر باشد. وقتی فرد بداند که گذر از این مرحله سختی‌ها و دشواری‌های خاص خود را دارد، در زندگی روزمره دقت و حساسیت بیشتری در رفتارهای اخلاقی و دینی از خود نشان خواهد داد. به همین دلیل، آموزش مهارت‌های مرتبط با این شناخت می‌تواند همچون دیگر مهارت‌های تربیتی موجب اصلاح نگرش و تغییر رفتار پیش از فرا رسیدن آن مرحله شود.

شناخت دقیق مفهوم آخرت به عنوان مرحله نهایی زندگی انسان پس از مرگ

مفهوم آخرت در اسلام به‌عنوان مرحله نهایی و اویل زندگی انسان، جایگاهی است که در آن اعمال، نیت‌ها و رفتارهای فرد در دنیا ارزیابی شده و بر اساس عدالت الهی نتیجه اعمال به او بازگردانده می‌شود. شناخت آخرت در تربیت اعتقادی مؤلفه معاد به معنای درک موضوعاتی همچون حساب و کتاب اعمال، عدالت، شفاعت و رحمت الهی است. قرآن کریم بارها تأکید می‌کند که دنیا گذرگاهی بیش نیست و زندگی حقیقی و پایدار، زندگی اخروی است؛ جایی که انسان دستاوردهای واقعی خویش را مشاهده می‌کند. تفاوت بنیادین دنیا و آخرت در این است که دنیا مقدمه‌ای برای کسب سعادت و کمال است، در حالی که آخرت زندگی جاودان و اویل انسان به شمار می‌رود. از این رو، نگاه به دنیا در پرتو آخرت معنا پیدا می‌کند و انسان با این باور، در انتخاب نوع رفتار و عمل دقت بیشتری به خرج می‌دهد.

شناخت درست از آخرت نه تنها به زندگی فردی انسان معنا می‌بخشد، بلکه در فضای خانواده نیز تأثیر عمیقی دارد. خانواده‌ای که با این باور زندگی می‌کند، روابط خود را بر پایه امید به رحمت الهی و تقرب به خدا سامان می‌دهد. اعضای چنین خانواده‌ای تلاش می‌کنند ضعف‌های یکدیگر را پوشش دهند، فضایل اخلاقی را تقویت کنند و مسیر رسیدن به سعادت اخروی را هموار سازند. در این فضا ارزش‌هایی مانند مسئولیت‌پذیری، بر، ایثار و انسجام خانوادگی پرورش یافته و بستر تربیت دینی و اخلاقی نسل آینده فراهم می‌شود.

این شاخص‌ها در تربیت اعتقادی مؤلفه معاد، هر کدام به طور جداگانه و با توجه به آموزه‌های دینی، به انسان کمک می‌کنند تا زندگی خود را به گونه‌ای انتخاب کند که برای او در دنیا و آخرت مفید و معنادار باشد.

مؤلفه عدالت

در خصوص مفهوم عدالت در عرف عام به معنای رعایت حقوق دیگران در برابر ظلم قرار می‌گیرد در چنین صورتی وقتی در خصوص عدالت خدا صحبت می‌شود به این منظور است که خداوند حقوق دیگران را رعایت می‌کند و به آنها ظلم نمی‌نماید، منتهی مبحثی که اینجا در ابتدا شکل می‌گیرد آن است که منشأ این حقوق چیست؟ و این حق را چه کسی به انسان داده است؟ با این نگاه اگر انسان به درستی در رابطه خود و خدا بنگرد، متوجه می‌شود که حقی بر گردن خدا ندارد و این پروردگار عالم است که حقوقی را برای انسان در نظر گرفته و صفت عدالت را در خود شکل داده تا مفهوم عدالت در عمل برای انسان تبیین گردد و لزوم وجود این مفهوم در سراسر زندگی انسان قابل لمس و درک می‌باشد و از این منظر انسان با تمرین عدالت در حیات خود پی به مفهوم عدالت الهی در کل سفر دنیا تا عقبی خود خواهد برد؛ لذا در این خصوص شاخص‌هایی برای تربیت اعتقادی مؤلفه عدل متصور است که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

عدالت در اسلام به معنای برابری و انصاف در تعاملات انسانی، توزیع منابع و حقوق اجتماعی تعریف می‌شود. این اصل به فرد یادآوری می‌کند که هر انسان باید در تمام اعمال و اقداماتش به عدالت عمل کند و توجه به حقوق دیگران و احترام به آنها را رعایت کند. در کتاب معارف قرآن بخش خداشناسی، محمدتقی مصباح یزدی به تفسیر آیات قرآنی در خصوص عدالت پرداخته و نحوه عدالت الهی و انسانی را از زاویه قرآن بررسی می‌کند. وی به تأکید بر اهمیت عدالت در زندگی فردی و اجتماعی می‌پردازد و آیات مختلف قرآن که به اصول عدالت اشاره دارند را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این بخش از کتاب، او مفاهیمی مانند توزیع منابع، حقوق انسانی و عدالت اجتماعی را از زاویه دینی مورد بحث قرار می‌دهد و نقش عدالت الهی و انسانی در تحقق اهداف دینی و انسانی را بررسی می‌کند.

درک عدالت الهی به عنوان پذیرش حکمت خدا

اولین شاخص در تربیت اعتقادی مولفه عدل، آگاهی از مفهوم عدالت و کاربرد آن در زندگی دنیوی و اخروی افراد و نحوه استفاده از این مفهوم برای پیشبرد اهداف متعالی زندگی و از همه مهمتر اتکای به عدالت خداوند در برخورد با اعمال نیک و بد انسان در دنیا و عقبی می باشد در این راستا، آموزش مفهوم و اهمیت عدالت در اسلام و تأکید بر نیاز به آگاهی از معیارها و اصول عدالت ضرورت پیدا می نماید در ضرورت اجرای عدالت در اسلام، تردید نمی توان کرد. این اصل باید بر تمامی رفتارها و روابط حاکم باشد. در کنار این اصل اساسی، اصل دیگری به نام مساوات وجود دارد. اصل مساوات در سایه عدالت معنا پیدا می کند؛ یعنی هر جا مساوات مصداق عدل باشد، پذیرفتنی است و هر جا مصداق عدل نباشد، پذیرفته نخواهد بود.

حساسیت فرد نسبت به تحقق عدالت در محیط زندگی:

جهت توصیف عدالت به نزدیکی تقوی این است که: چون انسان عادل بود، بواسطه‌ی حس عدالت خواهی فرمانبر احکام خداوند می شود و پرهیزگار و کسی که نافرمان بود البتّه با تقوی و - پرهیزکاری سروکار ندارد و چنین شخصی از حقّ و عدالت بی خبر است. در خصوص حس عدالت خواهی موضوعی که مورد بحث است این که اگر انسان در خصوص ناعدالتی که بر دیگران رقم می خورد سکوت کند قطعاً متصور است که اگر روز بر خود او ناعدالتی صورت پذیرد یاوری برای احقاق حق خود نخواهد داشت در این منظر عدالت خواهی در وجود همه انسان ها نهاده شده است و در این راستا، تربیت احساس عدالت خواهی در افراد از طریق تأکید بر مسئولیت پذیری و عدم تبعیض در رفتارها و قضاوت ها صورت می پذیرد این مهارت شامل توجه به نقش عدالت در تقویت ارتباطات اجتماعی، حل اختلافات و توزیع منابع و حقوق بین اعضای جامعه است. آموزش مهارت های مربوط به این شاخص به افراد می آموزد که چگونه در محیط های اجتماعی به عدالت عمل کنند و تا حد ممکن تبعیض را از بین ببرند دکتر محمود صناعی نیز در مقاله ای با عنوان «از تربیت چه می خواهیم» در بیان اهداف تربیت می نویسد: از هدف های اساسی تربیت باید آن باشد که در افراد، حس احترام به حقوق خود و دیگران، حس احترام به آزادی خود و آزادی دیگران، حس عدالت خواهی و تنفر از زور، حس مسئولیت اجتماعی و وظیفه شناسی، حس همکاری و زیستن با دیگران را با صلح و صفا تقویت کند.

تحقق عدالت در عملکرد فردی و اجتماعی

انسان هم عدالت و هم ستم را می‌فهمد و هم حکم آن را در می‌یابد. البته در مقام تربیت، این اجمال کار ساز نیست، بلکه از جهت تعلیم و تربیت، جست‌وجو کردن مصداق‌های عدالت و ستم، اهمیت به‌سزایی دارد؛ زیرا تربیت، روش عملی برای رساندن انسان به کمال مطلوب است و این مهم در پناه بازشناسی مصداق‌های بد و بدی می‌تواند تحقق یابد. توجه به این مسئله، راهنمای خوبی برای ره‌پویان حقیقت و مربیان تعلیم و تربیت است. عدالت یک مفهوم انتزاعی صرف در با نگاه حداقلی در زندگی انسان نیست، این مفهوم اصلی مهم در تک‌تک اقدامات افراد در زندگی می‌باشد بعضاً بازنشر محدود و در اکثر موارد به‌صورت گسترده هویدا می‌گردد، با این نگاه در محیط تربیتی خانواده رفتار یکایک اعضا نسبت به همدیگر از آنجا که مرتبط با حقوق خود و دیگری است لذا نیاز به ایجاد یک فرایند خودکنترلی در حفظ حقوق دیگران در این محیط مشاهده می‌گردد و این مفهوم وقتی به منصفه ظهور در رفتار می‌گردد که توسط نقش‌های تربیتی پدر و مادر در نهاد خانواده تبدیل به ارزش شود و از این طریق با تعدد رفتار سایرین در عمل منجر به ایجاد فرهنگ عدالت در رعایت حقوق خود و جامعه گردد؛ لذا با رجوع منابع قرآنی در این خصوص نقش آموزش عملی عدالت از طریق تمثیل‌ها و داستان‌های قرآنی در تربیت انسان به عدالت و انصاف مشخص می‌شود. در قرآن کریم، سوره اعراف، آیه ۲۹، خداوند به انسان‌ها امر به عدالت داده است: "قل رب أمر بالقسط وأقیموا وجوهکم عند کل مسجد وادعوه مخلصین له الدین." این آیه تأکید می‌کند که خداوند انسان‌ها را به انجام عدالت و انصاف در تمام جنبه‌های زندگی فراخوانده است. آموزش این مهارت به فرد می‌آموزد که عدالت را در اعمال و رفتارهای خود اجرا کند و در هر زمینه از زندگی به عدالت و انصاف عمل کند. بطور کلی انسان با بکارگیری مفهوم عدالت در زندگی خویش و پیدایش نواقص و معایب عدالت انسانی، پی به عدالت جامع الهی خواهد برد.

درک نقش رهبران در ایجاد فضای عادلانه:

مفهوم عدالت در اسلام به عنوان یکی از اصول اساسی، با تکیه بر آیات قرآن و احادیث اهل بیت (ع) تبیین می‌شود. در قرآن، عدالت به معنای توزیع حقوق به‌طور منصفانه و برابر بین افراد و جوامع است. به عنوان مثال، در آیه ۱۳۳ سوره نساء آمده است: "وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا بِالْأَيْمَاتِ"

وَأَنْ زَكُمُوا أَنْفُسَكُمْ فَمَا زَكُمُوهَا وَلَكِنْ كَانُوا يَظْلِمُونَ^۲. این آیه نشان‌دهنده این است که خداوند رسولان را با بیان آیات روشن برای تأکید بر عدالت فرستاد تا افراد به خود ستم نکنند. اهمیت رهبری الهی در تحقق عدالت و اصولی بودن آن به عنوان الگوهای معنوی برای انسان‌ها بیان می‌شود.

از منظر بزرگان سید الشهدا روی همین میزان آمد و رفت و خودش و اصحاب و انصار خودش را فدا کرد، که فرد باید فدای جامعه بشود، جامعه باید اصلاح بشود ((ليقوم الناس بالقسط)) باید عدالت در بین مردم و در بین جامعه تحقق پیدا بکند.

مؤلفه نبوت

در اسلام، نبوت به عنوان یکی از اصول اعتقادی بسیار مهم است که نقش بسزایی در تأسیس و توسعه اسلام داشته است. در این مقاله، به بررسی مهارت‌های لازم برای شناخت نبوت، رسالت پیامبران و کاربردهای نبوت در جامعه اسلامی با استناد به منابع اسلامی معتبر پرداخته می‌شود. موضوعات این بخش به نقش نبوت اشارت دارند که پیامبران برای سعادت انسان آمده‌اند و پیامبر نباید برای هدایت مردم خود را بکشد، بلکه کافی است که به آنان تذکر دهد. هر کس بترسد پند می‌گیرد و هر کس نترسد اعراض می‌کند و این رسالت از سوی خداوند آسمانها و زمین است که محیط بر آنهاست و بر انسان است. شاخص‌های این مؤلفه به شرح زیر می‌باشد:

شناخت فرد از نقش نبی در هدایت جامعه اسلامی

شناخت نبی و رسالت او به عنوان اصلی‌ترین مهارت مورد نیاز برای درک عمیق و صحیح نبوت، نیازمند تحلیل دقیق و تفسیر صحیح متون دینی است. بر اساس آیات قرآن کریم، "مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ" (سوره احزاب، آیه ۴۰)، نبوت به عنوان نخستین و مهم‌ترین مهمه‌های اسلامی تلقی می‌شود که اهمیت بسیار زیادی دارد.

در این راستا، کتاب "سیری در سیره نبوی" نوشته شهید مرتضی مطهری به ویژگی‌ها و رفتارهای نبی اسلام، با تأکید بر نقش و اهمیت او در رهبری جامعه اسلامی پرداخته است بطوری ایشان می‌فرماید یکی از منابع شناخت که یک نفر مسلمان باید دید و بینش خود را از آن راه اصلاح و تکمیل بکند، سیره وجود مقدس پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله است. همچنین، در

"تاریخ پیامبر اسلام" نوشته محمد ابراهیم آیتی، مسیر حیات و تأثیرات نبوت پیامبر (ص) در تشکیل و تقویت اسلام به دقت مورد بررسی قرار گرفته است در این کتاب آمده است که: عمل پیامبر :- مانند کارهای دیگر او در حقیقت تعلیم و دستوری است به امت، منظور این است که به نظر صاحب نظران و رأی راینان در صورتی که با موازین عقل و منطق جور باشد باید ارج نهاد و آن را از ایشان پذیرفت. این منابع ارزشمند نه تنها به خوانندگان این امکان را می دهند که با دقت به جزئیات زندگی پیامبر اسلام آشنا شوند، بلکه به تفکر درباره نقش و مکانت او در جامعه اسلامی نیز ترغیب می کنند. این مطالعات نه تنها از نظر دینی بلکه از منظر تاریخی و اجتماعی نیز اهمیت زیادی دارند و به درک عمیق تری از انسانیت و پیامبری حضرت محمد (ص) منجر می شوند.

شناخت پیامبران، به ویژه پیامبر اسلام حضرت محمد (ص)، در زندگی ما اثرات گسترده ای دارد که می توان به چند نکته کلیدی اشاره کرد: الگوی اخلاقی و رفتاری، رهنمودهای دینی و معنوی، الهام بخشی در اراده ی خودی، سازوکارهای اجتماعی و بسیاری دیگر از موارد که از فرصت بحث خارج است.

پایبندی به آموزه ها و سیره نبوی در زندگی فردی و اجتماعی:

خداوند پیامبران را برای هدایت بشر و راهنمایی آنها به مسیر صحیح و نیکو فرستاده است. شهید مطهری در کتاب "عدل الهی" به این موضوع اشاره می کند که ارسال پیامبران از روی عدالت الهی است تا راه درست زندگی و سعادت اخروی به بشر نشان داده شود. کاربرد نبوت در جامعه اسلامی به معنای اجرا و تطبیق دستورات و رهنمودهای نبی است. این مهارت نیازمند توانایی در درک دستورات نبی و اجرای صحیح آنها در زندگی روزمره است (سوره بقره، آیه ۲۸۴).

آیت الله مکارم شیرازی نیز در کتاب "قرآن و آخرین پیامبر" توضیح می دهد که پیامبران برای ارائه راهنمایی های دینی و اخلاقی به مردم و جلوگیری از گمراهی آنها فرستاده شده اند، تا با ارائه نمونه های عملی از زندگی، انسان ها را به سوی راه درست هدایت کنند

مؤلفه امامت

در اسلام، امامت به عنوان یکی از مهم ترین مفاهیم، نه تنها نقشی برای هدایت و رهنمود در زندگی مسلمانان دارد، بلکه به عنوان منجی و قائم حق نیز شناخته می شود. امامت ادامه نقش نبوت

در بین مردم است و در واقع امام علی علیه السلام بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله رسالت الهی را به دست می‌گیرد. بنابراین ابلاغ نکردن امامت علی علیه السلام به امت، به معنای ابلاغ نکردن بخش عظیمی از شئون رسالت است. به عبارت دیگر این دو یک مفهوم از یک منبع است که توسط دو نفس در دو ظرف زمانی به مرحله عمل می‌رسد. ولایت خداوند و ولایت پیامبر صلی الله علیه و آله و ولایت امام علی و ائمه اطهار علیهم السلام یکی است و تفکیک بین آنها امکان ندارد. در این بخش، به شناخت و تبیین مفهوم امامت به همراه شاخص‌های لازم برای تربیت اعتقادی در مولفه امامت پرداخته می‌شود. شاخص‌های این مولفه به شرح زیر می‌باشد:

شناخت فرد از امام و ولی در دین اسلام:

آنچه از قرآن کریم، حدیث‌های شریف، آثار علمای اسلامی در این خصوص استنباط می‌گردد آن است که شناخت ولایت به عنوان یکی از اصول اساسی اسلام، نیازمند مهارت در تحلیل و تفسیر متون دینی است. محمد بن علاء جرجانی گفت: در زمان حج امام رضا (علیه السلام) را در حال طواف دیدم، به ایشان گفتم: فدایت شوم، این روایت از پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است» نقل شده است؟ امام فرمود: بلی، پدرم، از جدم، از حسین بن علی، از علی بن ابی طالب (علیهم السلام) نقل فرمودند که رسول گرامی اسلام فرمود: «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است». محمد بن علاء گفت که از امام سؤال کردم: فدایت شوم، مراد از مرگ جاهلی چیست؟ فرمود: یعنی مشرک مرده است". بر اساس تعالیم قرآن و سنت، ولایت به معنای تسلیم و اطاعت از امام و رهبر معصوم در امور دینی و دنیوی است. این تسلیم و اطاعت نشان از اعتقاد به حکمت و رهبری الهی در زندگی افراد دارد. امامت به عنوان رهبری الهی و ارتباط امام با خداوند و ولایت به عنوان پیروی از امامان و ولیان الهی در قرآن و سنت تبیین می‌شود. درک عمیق از مفهوم امامت و ولایت به عنوان مرجعیت‌های الهی در اسلام، که مبنای اعتقادات و ارزش‌های دینی مسلمانان است.

شناخت ولایت به عنوان اصلی‌ترین مهارت مورد نیاز برای شناخت امام، نیازمند تحلیل دقیق و تفسیر درست متون دینی است. بر اساس تعالیم قرآن کریم، «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» (سوره نساء، آیه ۵۹)، انسان باید به امر امام معتبر اطاعت کند (سوره بقره، آیه ۲۸۴). این اطاعت زمانی حاصل می‌شود که بدانیم امام و ولی کیست. در این راستا بررسی صفات و

خصوصیاتی که در امامان و ولیان به عنوان رهبران واقعی جامعه و مومنان حضور دارد. می تواند کمک شایان به این موضوع داشته باشد.

عمل به دستورات امام یا ولی در زندگی شخصی و اجتماعی:

پس از شناخت ولی مرحله تبعیت آغاز می گردد. تبعیت و پیروی از امام به معنای قبول و اجرای دستورات و رهنمودهای ایشان است. این مهارت نیازمند توانایی در درک دستورات امام و اجرای صحیح آنها در زندگی روزمره است برای این منظور، تفسیر مفاهیم دینی و انعکاس آنها در زندگی فردی از اهمیت بسیاری برخوردار است. در این راستا تبیین معنای و اهمیت تبعیت از امام و ولی در حیات اعتقادی مسلمانان و ارتباط این تبعیت با معرفت و فهم صحیح امور دینی.

تأمل و تفکر فرد درباره آموزه های امامت:

در این قسمت پس از شناخت ولی و تبعیت از فرمان ایشان می بایست تبیین روش های آموزشی و اعلام معارف دینی توسط امامان و ولیان به منظور ارتقای فهم و اعتقادات افراد جامعه پرداخت پژوهش و بررسی تحلیلی مبانی اندیشه های اسلامی در دیدگاه دو مکتب مهارت در تأمل و تدبیر در آموزه های امامت به منظور درک عمیق تر از اصول و قواعد دینی و تطبیق آنها با زندگی عملی، نیازمند توانایی در تفسیر نهج البلاغه و دعا های مستجاب است این تأمل ها نشان از تعمق فرد در دین و تمایل او به رهبری الهی واضح می دهد .

شکل (۱): تحلیل مضمون اسناد

متن سند	مقوله باز (مضمون پایه های)	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
دین اسلام را حق دانسته و آن را به عنوان نظام معیار می شناسند و به آن باور دارند و آگاهانه، آزادانه، شجاعانه و فداکارانه برای تکوین و تعالی اخلاقی خود و دست یابی به مرتب های از حیات طیب و استقرار حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می نمایند و به رعایت احکام و مناسک دین و موازین اخلاقی مقید هستند. ص ۳۰	ایمان آگاهانه، التزام به اسلام، تربیت مبتنی بر انتخاب و معرفت	ولایت مداری و مسئولیت دینی، التزام به ارزش های اسلامی	میزان شناخت فرد از امام و ولی در دین اسلام
واژه توحید که از نظر لغوی به معنای ((یگانه دانستن و یکتا شمردن)) است در لسان اهل فلسفه و کلام و اخلاق و عرفان، به معانی گوناگونی بکار	توجه به حیثیت خاص در یگانگی خداوند تنوع معانی توحید در حوزه های علمی و	یگانگی خدا، تفاسیر فلسفی، مراتب توحید،	مؤلفه توحید

مضمین فراگیر	مضمین سازمان دهنده	مقوله باز (مضمون پایه‌های)	متن سند
	کاربرد عرفانی	معنوی مراتب و اقسام توحید	می‌رود که در همه آنها یگانه دانستن خدای متعال در حیثیت، خاصی لحاظ می‌گردد و گاهی به‌عنوان ((اقسام توحید)) و یا مراتب توحید از آنها یاد می‌شود (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۱۱۳)
میزان آگاهی فرد از صفات اصلی خداوند مانند علم، قدرت، حکمت، رحمت و توحید در ربوبیت	شهود قلبی، مفاهیم ذهنی، شناخت مستقیم، شناخت غیرمستقیم	لزوم شناخت خداوند و ویژگی‌های او دو نوع شناخت خدا: شناخت حضوری و شناخت حصولی، شناخت حضوری: بدون واسطه مفاهیم، از طریق شهود قلبی و درونی، شناخت حصولی: با واسطه مفاهیم ذهنی مانند: آفریننده، بی‌نیاز، همه‌دان، همه‌توان، تفاوت در نوع آگاهی: مستقیم (حضور) و غیرمستقیم (غیاب)	درباره خدای متعالی دو نوع شناخت تصور می‌شود: یکی شناخت حضوری و دیگری شناخت حصولی. منظور از شناخت حضوری نسبت به خدا این است که انسان بدون وساطت مفاهیم ذهنی، با نوعی شهود درونی و قلبی با خدا آشنا شود... منظور از شناخت حصولی این است که انسان به‌وسیله مفاهیمی کلی، از قبیل آفریننده، بی‌نیاز، همه‌دان، همه‌توان و... شناختی ذهنی و به یک معنی غایبانه نسبت به خدای متعال پیدا کند. (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۴۳)
میزان آگاهی فرد نسبت به باورها و تفکرات نادرست و غیرتوحیدی مانند شرک، جبرگرایی و خرافات	غیرخداشناسی، شناخت انحرافات فکری، تربیت دینی،	تعدد و تنوع علل انحرافات فکری و اعتقادی در دنیای معاصر، لزوم تشخیص دقیق نوع انحراف برای برخورد مناسب، ضرورت استفاده از شیوه‌های خاص در مقابله با هر نوع باور انحرافی	در دنیای معاصر، باتوجه به تنوع و گوناگونی علل و عوامل انحراف، روشن می‌شود که مبارزه و برخورد با هریک از آنها شیوه خاص و محل و شرایط ویژه‌ای می‌طلبد. (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۸۹)
مولفه معاد	عالم قبر، پالایش روحی، عذاب برزخی، آمادگی برای قیامت	اعتقاد به معاد به‌مثابه عامل تربیتی مؤثر در رفتار انسان، تقویت حس مسئولیت‌پذیری با باور به پاسخ‌گویی در قیامت، رابطه مستقیم میان باور به آخرت و دقت در انتخاب اعمال دنیوی، اهمیت استراتژیک انکار معاد برای دشمنان در جنگ نرم و فکری، معاد به‌عنوان بازدارنده‌ای اخلاقی در برابر لغزش‌ها و گناهان	اعتقاد به معاد و روز رستاخیز عامل بسیار مهمی در تربیت انسان است. اگر انسان به این احساس و یقین برسد که در مقابل اعمال و افعالی که امروز انجام می‌دهد، فردا باید پاسخگو باشد، قطعاً در انتخاب نوع اعمال دقت بیشتری معطوف خواهد کرد و از اینجاست که کفر به قیامت و عالم آخرت، برای دشمنان اهمیت استراتژیک خود را پیدا می‌کند. (غلامی، ۱۳۹۰: ۴۹)

پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی

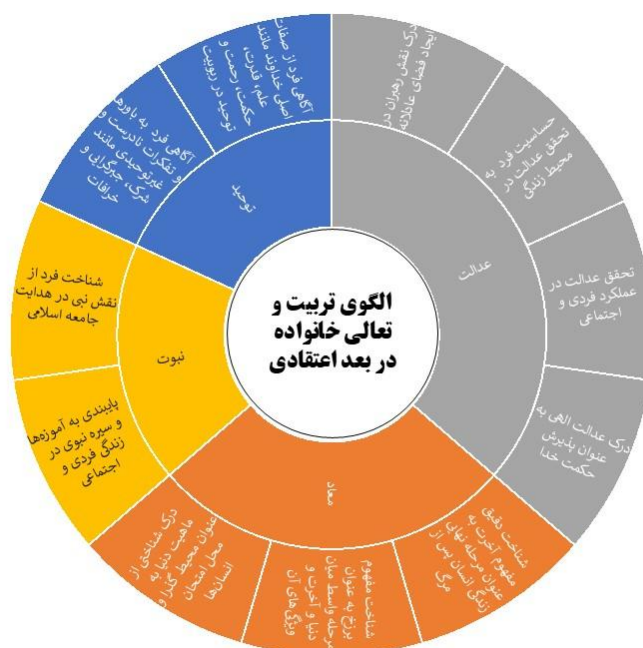
مضمین فراگیر	مضمین سازمان دهنده	مقوله باز (مضمون پایه‌های)	متن سند
نسبت درک شناختی از ماهیت دنیا به عنوان محیط گذرا و محل امتحان انسان‌ها	اعمال دنیوی، توبه، شفاعت، مصائب دنیوی، پاکسازی روح	دنیا به‌عنوان بستر رشد و تعالی روح انسان، زندگی دنیوی، زمینه‌ساز سعادت یا شقاوت اخروی تأکید قرآن بر مسئولیت‌پذیری انسان در دنیا، رابطه علی بین اعمال دنیوی و سرنوشت اخروی	قرآن به چگونگی زندگی در دنیا و مسئولیت‌های انسان در این عالم تأکید دارد و بر ضرورت استفاده از آن به عنوان محیطی برای رشد و پیشرفت روحیه انسان تأکید می‌کند. مطلبی که در اینجا مورد تأکید قرار می‌گیرد این است که سعادت و شقاوت آخرت، تابع رفتار های انسان در دنیاست. (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۳۴۰)
میزان شناخت مفهوم برزخ به عنوان مرحله واسط میان دنیا و آخرت و ویژگی‌های آن	زندگی گذرا، حیات اصیل، هدف نهایی، آمادگی اخروی	آگاهی از برزخ به‌عنوان مرحله‌ای بین دنیا و قیامت، وجود لذت یا رنج در برزخ متناسب با اعمال انسان، دوره‌ای برای تطهیر مؤمنان گنهگار پیش از قیامت، ادامه حیات انسان پس از مرگ در عالمی دیگر (قبر یا برزخ)، برزخ به‌عنوان فرصتی برای آماده‌سازی جهت حضور در قیامت	از آیات قرآن، استفاده می‌شود که انسان، بعد از مرگ و پیش از برپایی قیامت، دورانی را در عالم قبر و برزخ می‌گذارند و کمابیش شادی و لذت، یا اندوه و رنجی خواهد داشت و در بسیاری از روایات آمده است که مؤمنان گنهگار، در این دوران، در اثر پاره‌ای رنج‌ها و عذاب‌ها که متناسب با گناهشان می‌کشند، تطهیر می‌شوند تا در عالم قیامت، سبک‌بار باشند. (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۳۲۴)
میزان شناخت دقیق مفهوم آخرت به عنوان مرحله نهایی زندگی انسان پس از مرگ	اصل حاکمیت عدل، نفی تبعیض، آخرت شناسی	دنیا مقدمه و وسیله‌ای برای سعادت آخرت است، شناخت ارتباط آخرت و دنیا، زندگی آخرت، نهایی و اصیل است، هدف اصلی، آمادگی برای زندگی اخروی است	فرق مهم بین دنیا و آخرت این است که زندگی دنیا، مقدمه آخرت و وسیله‌ای برای کسب سعادت ابدی است و زندگی آخرت زندگی نهایی و اصیل می‌باشد. (مصباح یزدی م. ت، ۱۳۹۶: ۳۳۷)
مولفه عدالت	پرهیزگاری، فرمانبرداری الهی، رفتار عادلانه، نفی نافرمانی	تفسیر آیات قرآن درباره عدالت الهی و انسانی، اهمیت عدالت در زندگی فردی و اجتماعی، اصول عدالت از منظر قرآن، توزیع عادلانه منابع، حقوق انسانی و عدالت اجتماعی، نقش عدالت در تحقق اهداف دینی و انسانی	در کتاب معارف قرآن بخش خداشناسی، محمدتقی مصباح یزدی به تأکید بر اهمیت عدالت در زندگی فردی و اجتماعی می‌پردازد و آیات مختلف قرآن که به اصول عدالت اشاره دارند را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این بخش از کتاب، او مفاهیمی مانند توزیع منابع، حقوق انسانی و عدالت اجتماعی را از زاویه دینی مورد بحث قرار می‌دهد و نقش عدالت الهی و انسانی در تحقق اهداف دینی و انسانی را بررسی می‌کند. (مصباح یزدی م. ، ۱۳۹۹: ۱۶۳-۱۶۶)

مضمین فراگیر	مضمین سازمان دهنده	مقوله باز (مضمون پایه‌های)	متن سند
درک عدالت الهی به عنوان پذیرش حکمت خدا (از عدالت انسانی تا عدالت الهی):	عدالت‌ورزی، احترام به حقوق، آزادی‌های مشروع، همکاری اجتماعی	ضرورت اجرای عدالت در اسلام، تفاوت و ارتباط عدالت و مساوات، مساوات در سایه عدالت معنا می‌یابد، لزوم آگاهی از زوایای مختلف مفهوم عدالت، رد مساوات غیرعادلانه	در ضرورت اجرای عدالت در اسلام، تردید نمی‌توان کرد. این اصل باید بر تمامی رفتارها و روابط حاکم باشد. در کنار این اصل اساسی، اصل دیگری به نام مساوات وجود دارد. اصل مساوات در سایه عدالت معنا پیدا می‌کند؛ یعنی هر جا مساوات مصداق عدل باشد، پذیرفتنی است و هر جا مصداق عدل نباشد، پذیرفته نخواهد بود. (رضوان‌فر، ۱۳۸۷: ۲۵)
درجه تحقق عدالت در عملکرد فردی و اجتماعی	تشخیص عملی، تربیت اخلاقی، شناخت بدی‌ها، الگوی رفتاری	نزدیکی عدالت به تقوی و پرهیزگاری، انسان عادل فرمان‌بر احکام خداوند می‌شود ریال عدالت خواهی موجب تقویت پرهیزکاری استریال نافرمانی و بی‌عدالتی نشانه ناآگاهی از حق و عدالت‌ریال رابطه مستقیم بین عدالت و تقوی در رفتار اخلاقی	جهت توصیف عدالت به نزدیکی تقوی این است که: چون انسان عادل بود، بواسطه‌ی حسن عدالت خواهی فرمان‌بر احکام خداوند می‌شود و پرهیزگار و کسی که نافرمان بود البته با تقوی و - پرهیزکاری سروکار ندارد و چنین شخصی از حق و عدالت بی‌خبر است. (عاملی، ۱۳۵۹: ۲۳۶)
سطح حساسیت فرد نسبت به تحقق عدالت در محیط زندگی	فداکاری اجتماعی، اصلاح جامعه، الگوی عدالت، مسئولیت رهبری	فهم و درک عدالت و ستم توسط انسان، اهمیت شناخت مصادیق عدالت و ستم در تربیت، کاربرد شناخت درست عدالت و ستم برای هدایت مربیان و رهجویان حقیقت	انسان هم عدالت و هم ستم را می‌فهمد و هم حکم آن را در می‌یابد. البته در مقام تربیت، این اجمال کارساز نیست، بلکه از جهت تعلیم و تربیت، جست‌وجو کردن مصادیق‌های عدالت و ستیم، اهمیت به‌سزایی دارد؛ زیرا تربیت، روش عملی برای رساندن انسان به کمال مطلوب است و این مهم در پناه بازشناسی مصادیق‌های بد و بدی می‌تواند تحقق یابد. توجه به این مسئله، راهنمای خوبی برای رهجویان حقیقت و مربیان تعلیم و تربیت است. (رضوان‌فر، فرهنگ اخلاقی معصومین علیهم السلام «ب»، ۱۳۸۴: ۱۰۳)
درک نقش رهبران در ایجاد فضای عادلانه	رهبران عادل، اصلاح بینش، جامعه عدالت محور	ایثار و فداکاری رهبران برای اصلاح جامعه، اولویت اصلاح جامعه و تحقق عدالت عمومی، مسئولیت رهبران در برقراری عدالت در جامعه	سید الشهدا روی همین میزان آمد و رفت و خودش و اصحاب و انصار خودش را فدا کرد، که فرد باید فدای جامعه بشود، جامعه باید اصلاح بشود ((لِیَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ)) باید عدالت در بین مردم و در بین جامعه تحقق پیدا بکند. (به‌داروند، ۱۳۸۱: ۲۳۷)
مولفه نبوت	منطق عملی، عقلانیت دینی، تقویت اسلام،	نقش نبوت در سعادت انسان‌ها، رسالت پیامبران به‌عنوان موعظه و تذکر ،محدودیت پیامبر در مسئولیت‌های	موضوعات این بخش به نقش نبوت اشارت دارند که پیامبران برای سعادت انسان آمده‌اند و پیامبر نباید برای هدایت مردم خود را بکشد، بلکه کافی

پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی

مضمین فراگیر	مضمین سازمان دهنده	مقوله باز (مضمون پایه‌های)	متن سند
	پذیرش امت	هدایت (تذکر دادن کافی است)، واکنش‌های متفاوت مردم نسبت به پیام (پذیرش یا اعراض)،	است که به آنان تذکر دهد. هر کس بترسد پند می‌گیرد و هر کس نترسد اعراض می‌کند و این رسالت از سوی خداوند آسمانها و زمین است که محیط بر آنهاست و بر انسان است. (مدرسی، ۱۳۷۷: ۱۰۵)
میزان شناخت فرد از نقش نبی در هدایت جامعه اسلامی	پیشگیری از گمراهی، الگوی اخلاقی، هدایت به حق، جامعه اسلامی	اهمیت شناخت سیره و رفتار پیامبر اسلام (ص)، پیامبر به‌عنوان منبع اصلی اصلاح دیدگاه و بینش مسلمانان، نقش پیامبر در رهبری و هدایت جامعه اسلامی، ضرورت مطالعه زندگی و سیره پیامبر برای تکمیل فهم دینی	کتاب "سیری در سیره نبوی" نوشته شهید مرتضی مطهری به ویژگی‌ها و رفتارهای نبی اسلام، با تأکید بر نقش و اهمیت او در رهبری جامعه اسلامی پرداخته است بطوری ایشان می‌فرماید یکی از منابع شناخت که یک نفر مسلمان باید دید و بینش خود را از آن راه اصلاح و تکمیل بکند، سیره وجود مقدس پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله است. (مطهری، سیری در سیره نبوی، ۱۴۰۲: ۲۹).
میزان پابندی به آموزه‌ها و سیره نبوی در زندگی فردی و اجتماعی	ایمان واقعی، مرگ جاهلیت، سلسله امامت، شرک ناخواسته	پیامبران به عنوان راهنمایان دینی و اخلاقی، پیشگیری از گمراهی مردم، ارائه نمونه‌های عملی و الگویی از زندگی پیامبر، هدایت انسان‌ها به سوی راه درست و صحیح، اهمیت بهره‌گیری از سیره و روش پیامبر در جامعه اسلامی	آیت الله مکارم شیرازی نیز در کتاب "قرآن و آخرین پیامبر" توضیح می‌دهد که پیامبران برای ارائه راهنمایی‌های دینی و اخلاقی به مردم و جولوگیری از گمراهی آنها فرستاده شده‌اند، تا با ارائه نمونه‌های عملی از زندگی، انسان‌ها را به سوی راه درست هدایت کنند. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۵: ۴۵-۶۷).
مؤلفه امامت	انحرافات فکری، عوامل گمراهی، مقابله هدفمند، شرایط زمانی	امامت ادامه و تداوم نقش نبوت، امام علی (ع) به عنوان جانشین پیامبر (ص) در رسالت الهی، امامت بخش مهم و جدایی‌ناپذیر از شئون رسالت، وحدت و یکپارچگی ولایت خداوند، پیامبر و امامان معصوم، عدم تفکیک میان ولایت الهی، نبوی و امامتی	امامت ادامه نقش نبوت در بین مردم است و در واقع امام علی علیه السلام بعد از پیامبر صلی الله علیه و آله رسالت الهی را به دست می‌گیرد. بنابراین ابلاغ نکردن امامت علی علیه السلام به امت، به معنای ابلاغ نکردن بخش عظیمی از شئون رسالت است. به عبارت دیگر این دو یک مفهوم از یک منبع است که توسط دو نفس در دو ظرف زمانی به مرحله عمل می‌رسد. ولایت خداوند و ولایت پیامبر صلی الله علیه و آله و ولایت امام علی و ائمه اطهار علیهم السلام یکی است و تفکیک بین آنها امکان ندارد. (مدرسه عالی امام خمینی، ۱۳۸۳: ۱۰۷)

مضمین فراگیر	مضمین سازمان دهنده	مقوله باز (مضمون پایه‌های)	متن سند
میزان شناخت فرد از امام و ولی در دین اسلام	بت‌پرستی، عبرت تاریخی، انحرافات قدیم، تطبیق با معاصر	روایت پیامبر درباره ضرورت شناخت امام زمان، اهمیت شناخت امام زمان به عنوان شاخص ایمان، پیامد عدم شناخت امام زمان: مرگ جاهلی یا مشرکانه، اتصال سلسله امامت از پیامبر تا امامان معصوم (علیهم‌السلام)، توضیح امام رضا (ع) درباره مفهوم مرگ جاهلی	محمد بن علاء چرجانی گفت: در زمان حج امام رضا (علیه‌السلام) را در حال طواف دیدم، به ایشان گفتم: فدایت شوم، این روایت از پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است» نقل شده است؟ امام فرمود: بلی، پدرم، از جدم، از حسین بن علی، از علی بن ابی‌طالب (علیهم‌السلام) نقل فرمودند که رسول گرامی اسلام فرمود: «هر کس بمیرد و امام زمانش را نشناسد به مرگ جاهلیت مرده است». محمد بن علاء گفت که از امام سؤال کردم: فدایت شوم، مراد از مرگ جاهلی چیست؟ فرمود: یعنی مشرک مرده است". (ابن‌حمزه، ۱۳۷۰: ۴۹۵)

شکل (۲): الگوی تربیت و تعالی خانواده در بعد اعتقادی

نتیجه گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، با بررسی تربیت و تعالی اعتقادی در خانواده و تحلیل دقیق مفاهیم دینی همچون توحید، معاد، عدالت، امامت و نبوت، مدلی جامع و عملیاتی ارائه شده است که نه تنها به انتقال صحیح ارزش های دینی و اخلاقی از نسل های پیشین به نسل های آینده می پردازد، بلکه با تأکید بر نقش محیط خانوادگی به عنوان نخستین بستر تربیتی، فرایند تحول باورها و تغییر رفتارها را به صورت همگام و پیوسته هدایت می کند. یافته ها نشان می دهد که در تربیت اعتقادی، مولفه توحید با دو شاخص میزان آگاهی فرد از صفات اصلی خداوند مانند علم، قدرت، حکمت، رحمت و توحید در ربوبیت و میزان آگاهی فرد نسبت به باورها و تفکرات نادرست و غیرتوحیدی مانند شرک، جبرگرایی و خرافات، مولفه معاد با سه شاخص نسبت درک شناختی از ماهیت دنیا به عنوان محیط گذرا و محل امتحان انسان ها و میزان شناخت مفهوم برزخ به عنوان مرحله واسط میان دنیا و آخرت و ویژگی های آن و میزان شناخت دقیق مفهوم آخرت به عنوان مرحله نهایی زندگی انسان پس از مرگ در کنار مولفه عدالت با چهار شاخص سطح شناخت فرد از عدالت در زمینه های اجتماعی و دینی و درجه تحقق عدالت در عملکرد فردی و اجتماعی و سطح حساسیت فرد نسبت به تحقق عدالت در محیط زندگی و درک نقش رهبران در ایجاد فضای عادلانه و همچنین مولفه نبوت با دو شاخص میزان شناخت فرد از نقش نبی در هدایت جامعه اسلامی و میزان پابندی به آموزه ها و سیره نبوی در زندگی فردی و اجتماعی و نهایتاً مولفه امامت با سه شاخص میزان شناخت فرد از امام و ولی در دین اسلام و سطح عمل به دستورات امام یا ولی در زندگی شخصی و اجتماعی و میزان تأمل و تفکر فرد درباره آموزه های امامت مورد تأیید بوده و ارائه اقدامات تربیتی و آموزشی ذیل این الگو لازم است. در نتیجه، این الگو کاربردی باهدف ارتقای سطح اعتقادی افراد و خانواده ها طراحی شده و می تواند به عنوان راهبردی مؤثر در تحقق اهداف بلند مدت تربیتی و فرهنگی در جامعه مورد استفاده قرار گیرد. باتکیه بر این چارچوب عملیاتی، نه تنها امکان انتقال معارف اسلامی به شیوه ای مدون و سنجیده فراهم می شود، بلکه زمینه های لازم برای تغییرات بنیادین در ساختارهای تربیتی خانواده و نهایتاً در تحول فرهنگی جامعه نیز فراهم خواهد شد.

Reference

- Akbari Dastak, Faizullah; Hosseini, Seyyedeh Masoumeh, (2009) The role of the family in promoting the culture of prayer and its effects from the perspective of the Quran and Hadith. *Minhaj*: 5-9. [In Persian]
- Bagheri, Khosrow, (2005), A second look at Islamic education: Tehran, Madrasah Publications. [In Persian]
- Taghavipour, Mohammad Reza and Salavatian, Soroush, (2015), The Islamic Family Model in the Intellectual System of the Supreme Leader: *Basij Strategic Studies Quarterly*, 18, 69: 37-5. [In Persian]
- Hosseini Mirsafi, Ashraf Al-Sadat, (2001). A study and analysis of the methods of prophetic education and its philosophical foundations in the Holy Quran. *Quran and Medicine*, 6(4): 106-117. [In Persian]
- Davoodi, Mohammad, (2009), A reflection on the purpose of religious education: *Qom, Islamic Education Quarterly*, Volume 4, No. 9: pp. 47-61. [In Persian]
- Dehkhoda, Ali Akbar, (2011), *Dehkhoda Dictionary*: Tehran, University of Tehran Institute of Publishing and Printing. [In Persian]
- Fundamental Transformation Document of Education, (2011), Tehran: Supreme Council of Cultural Revolution. [In Persian]
- Taleghani, Dr. Seyyed Abdul Wahab, (2012), Study of the Doctrinal Education of the Quran with the Model of "Abrar" in the Course of Revelation: *Qom, Qurani Kausar* Winter 2012 - No. 73. [In Persian]
- Tarih, Fakhr al-Din, (2016), *Majma' al-Bahrain*, Vol. 2: Tehran, Mortazavi. [In Persian]
- Abbasnejad, Mohsen, (2005), *Quran, Psychology and Educational Sciences: Holy Mashhad - Iran*, Foundation for Quranic Research of Seminary and University. [In Persian]
- Amid, Hassan, (2015), *Amid Culture*: Tehran, Amir Kabir Publications. [In Persian]
- Ghasemi, Moradi, (2017), Investigating the relationship between family, school and mosque institutions in achieving the goals of religious, religious and moral education, a document of fundamental transformation of education: *Bandar Abbas, National Conference on Professional Research in Psychology and Counseling with an Approach from the Teacher's Perspective*. [In Persian]
- Qanadan, Mansour (1996). *Sociology of Key Concepts*: Tehran, Avae Noor. [In Persian]
- Qaisari Goodarzi, Kiyomars, Salahshouri, Ahmad. (2018), Principles of Monotheistic Education in Childhood (Siyadat Stage), *Research on Islamic Education Issues*, 26(40): 5-38. [In Persian]
- Mohammadi Panah and Kahsari, Shirin, Reza, (1401), The Necessities of Child's Belief Education from the Perspective of Educational Jurisprudence: *Semnan, Family and Health Summer* 1401- Issue 33. [In Persian]
- Motaheri, Morteza, (1395), *Education and Training in Islam*: Tehran, Sadra Publications. [In Persian]
- Moin, Mohammad, (1381), *Moin Culture*: Tehran, New Path Book Publications. [In Persian]
- Meysam, Jokar, (1402), The Role of the Family in Religious Education and Encouraging Students to Pray: *Qom, Third National Conference on Applied Ideas in Educational Sciences, Psychology and Cultural Studies*. [In Persian]
- Mirbagheri, Seyyed Mohammad Mahdi; Abdollahi, Yahya; Norouzi, Hassan, (1395), Governmental Jurisprudence from the Perspective of Martyr Sadr (RA); With a Review of the Characteristics of Systems Jurisprudence, *Scientific and Research Quarterly Journal of Culture Strategy*, Volume 9, Issue 36: pp. 61-86. [In Persian]
- Nedaei, Hashem; Sadrabadi, Mehdi (2019), *Family in the Light of the Quran*: Tehran, Imam Hussein (AS) University. [In Persian]

